

HALKA ÖNDERLİK EDEN ÖZGÜRLÜK: ALEGORİ, EDEBİYAT VE GERÇEKLİK

SİMGE ÖZER PINARBAŞI

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
simgeozzer@gmail.com

Öz

Fransız Romantik sanatçı Eugène Delacroix'nın (1798-1863) *Halka Önderlik Eden Özgürlük* adlı yapıtı alegori ve gerçekliğin bir arada sunulduğu bir resimdir. Aynı zamanda edebiyat ile de bağlantılı bir yapıttır. Bu çalışmada resimdeki figürler tek tek ele alınarak alegori, gerçeklik ve edebiyat ile bağlantıları saptanmaya çalışılmıştır. Resim, 1830 yılında gerçekleşen Temmuz Devrimi'nin Paris'te Hotel de Ville çevresinde en şiddetli çatışmaların yaşandığı günü gösterir. Ancak bu resimden söz eden tüm kaynaklar bu resmin bir alegori olduğunu belirtirler. Bunun nedeni elinde özgür Fransa'nın bayrağı ile ilerleyen Özgürlük figürüdür. Bu figürde 1789 devriminin özgürlük tanrıçası, Barbieri'nin La Curée adlı şiirindeki güçlü kadın imgesi, devrimci Anne-Charlotte hepsi bir aradadır. Resimdeki burjuva sınıfını temsil eden silindirik şapkalı figürün kimliği için sanatçının kendisi ya da bir yazar ve politikacı olan Etienne Arago gibi adlar önerilmişse de bu figür aslında Barbieri'nin şiirinde belirttiği gibi çatışmalar sırasında korkuyla saklanan burjuva sınıfını değil, çalışan kesimi alegorize etmektedir. Resimdeki sokak çocuğu figürü de 1830 devrimine gerçekten katılan çocukları temsil ettiği gibi, edebiyata da esin kaynağı olmuş, Victor Hugo (1802-1885) onu Sefiller romanında Gavroche adıyla ölümsüzleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, alegori, Barbieri, La Curée, Libertas, Feronia, pileus, Victor Hugo, Alexandre Dumas

LIBERTY LEADING THE PEOPLE: ALLEGORY, LITERATURE AND REALITY

Abstract

Liberty Leading the People of French Romantic artist Eugène Delacroix (1798-1863) presents allegory and reality together. It is also related to literature. In this study, the figures in the painting were examined one by one to try to find links with allegory, reality and literature. This painting shows the day of the July Revolution of 1830, when the most violent conflict took place in Paris around the Hotel de Ville. However all the sources referring to this painting indicate that this image is an allegory. The reason for that is the figure of Liberty leading with the flag of France. In this figure, the goddess of Liberty of the 1789 revolution, the powerful female image of Barbieri's poem *La Curée* and the revolutionary Anne-Charlotte are all together. Although different identities -like the artist himself or Etienne Arago, a writer and politician-, were suggested for the figure with a top hat representing the bourgeois class in the painting, this figure allegorizes working class, not the bourgeois class hiding in fear during the conflicts, as in Barbieri's poem. Also, the figure of the street child in the painting represents the children who have really participated in the 1830 revolution and even became a source of inspiration for literary work. Victor Hugo (1802-1885) immortalized him in the novel of *Les Miserables* in the name of Gavroche.

Key Words: Delacroix, *Liberty Leading the People*, allegory, Barbieri, *La Curée*, *Libertas*, *Feronia*, *pileus*, Victor Hugo, Alexandre Dumas

Fransız Romantik sanatçı Eugène Delacroix'nın (1798-1863) *Halka Önderlik Eden Özgürlük* adlı yapıtı alegori ve gerçekliğin içiçe olduğu bir resimdir (Fig.1). Aynı zamanda dönemin edebiyatıyla da bağlantılıdır. Böyle çok yönlü olması, onu hem yapıldığı dönemde hem daha sonraları sanatçının en dikkat çekici yapıtlarından biri kılmıştır. Resim, gerçek bir olayı konu alır. 1831 yılında Salon'da sergilendiğinde katalogda "*28 Temmuz: Halka Önderlik Eden Özgürlük*" yazıyordu (Lee 2004: 678). Özellikle belirtilen bu tarih, 1830 yılında gerçekleşen Temmuz Devrimi'nin Paris'te Hotel de Ville çevresinde en şiddetli çatışmaların yaşandığı günüdür.

Fig. 1 Eugène Delacroix, *Halka Önderlik Eden Özgürlük*, 1830, Tuval Üzerine Yağlıboya, 260x325 cm., Louvre, Paris. Kaynak : (<http://www.eugene-delacroix.com/liberty-leading-the-people.jsp>)

27-28-29 Temmuz'da yaşanan bu ayaklanmaya İkinci Fransız Devrimi ya da Trois Glorieuses (Üç Şanlı Gün) adı verilir. Ayaklanmayı doğuran nedenlerin başında Kral X. Charles'ın (1757-1836) tutumu gelir. Mutlak bir hükümdar olmak için gereken ne varsa yapan kral, birbiri ardına ağır kararlar almaktan çekinmiyordu. Hükümetin başına Prens Jules de Polignac (1780-1847) adlı bir soyluyu getirmesi, öteki mutlakiyetçi Avrupa krallıkları tarafından bile devrim karşıtı bir hareket olarak yorumlanmıştı. Temmuz ayında yeni seçimler yapıldı. Hükümetin partisi üçte bir oy aldığı halde Başbakan Polignac, "Tanrı tarafından kendisine Fransa'nın kurtarılması görevinin verildiğini" ileri sürerek iktidarı bırakmadı. Seçimleri iptal etti, yeni seçimler için karar aldı. 25 Temmuz'da basın hürriyetini

de kaldırdı. Verdiği bu üç karar, bir ayaklanmanın işareti oldu. Muhalefet, işçileri savaşa çağırdı. Gerçek bir darbe niteliği taşıyan bu kararnamelerin yayınlanması, Paris'te duyulur duyulmaz halkta olağanüstü bir kaynaşma başgösterdi. 28 Temmuz'da Paris sokaklarında yüzlerce barikat kuruldu. Askerler ayaklandı. 29 Temmuz'da devrimciler Louvre ve Tuileries Sarayları'nı ele geçirdiler. Muhalefetin lideri La Fayette (1757-1834), Milli Muhafız Birliği kumandanlığına getirildi. Belediye Sarayı'nda Casimir Perier'nin (1777-1832) başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Üç renkli bayrak dalgalandırıldı. Direnişçiler cumhuriyet ilan etmek istiyorlardı. Ama gazeteci Adolphe Thiers (1797-1877), tahta Orleans Dükü'nü aday gösterdi. La Fayette, Orleans Dükü'nü krallığın başkumandanı ilan ettirdi. İngiltere'ye sürgüne giden X. Charles'ın ardından Louis- Philippe d'Orleans (1773-1850), meclis tarafından Fransa kralı ilan edildi (Mourre-Dominique 1974: 272-273).

Delacroix'nın betimlediği bu ayaklanma, yaşadığı dönemin güncel olaylarından biri olmakla birlikte bu resimden söz eden hemen her kaynak, resmin bir alegori olduğunu söyler. Bunun nedeni elinde Fransız bayrağı ile barikatta ilerleyen kadın figürüdür. Bu kadın figürü özgür Fransa'yı yanındakiler de devrimci halkın değişik kesimlerini temsil ederler.

Özgürlük Figürünün Alegori, Gerçeklik ve Edebiyat ile Bağlantısı

Özgürlük alegorisi için seçilen figürün bir kadın oluşu şaşırtıcı görünebilir. Çünkü kadınların özgürlükle ilişkisi hele o dönemde pek sınırlıdır. Gerçi Batı sanatında soyut kavramları kadınlarla alegorize etme geleneği çok yaygındır; sabır, metanet, iffet, barış ve benzeri kavramlar da kadın figürleriyle alegorize edilirdi. Ancak bu kavramlar ve figürler genelde edilgen ve durağanken, resimdeki özgürlük figürü etken ve hareketli bir kadın figürü olarak şaşırtıcı bir görünüme sahiptir. Ayrıca akademik bir incelekle de işlenmemiştir.

Fig. 2 Libertas Figürü, Brutus Sikkesi.

Kaynak: (http://www.humanities.mq.edu.au/acans/caesar/CivilWars_Libertas.htm)

Bu figürün geçmiş dönemlerdeki izini sürersek karşımıza çıkan ilk örnek, Libertas adında bir Roma tanrıçasıdır (Fig. 2). Başında tacıyla sikkelerin üzerinde betimlenen bu tanrıçanın, zamanla başında Frig tarzı bir başlık taşıyan bir özgürlük figürüne dönüşmesi ilginçtir. Bu kırmızı başlık, Grekçe "pilos" yani keçe anlamına gelen "pileus" denilen başlıktan türemiştir. Roma imparatorluğunda özgür bırakılan kölelerin yeni statülerini gösteren bir başlık olarak bilinir. Kölenin başı traş edilir ve bu törensel başlık giydirilirdi. Helenistik dönemde pek çok köle Doğu kökenli olduğundan bu başlığın Frig ya da Mysian pileusundan geldiği düşünülür (Shilliam 1993:114).

Kölelerin özgür kılındığı bu tören, Feronia adında kaynakları ve ormanları koruyan bir Etrüsk tanrıçasının tapınağının önünde yapılırdı. Ormanları ve kaynakları koruyan bu tanrıça, zamanla Libertas yani özgürlük tanrıçasıyla bir tutulmaya başlanmıştır (Erhat 1978:123).

Fig.3 Özgürlük Figürü, Fransız Cumhuriyet Hükümetinin Mührü, 1792

Kaynak: (<http://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/FirstSeal.jpg>)

Başında Frig tarzı başlığıyla özgür Fransa'yı simgeleyen bu kadın figürü Fransa'da ilk kez, Konvansiyon hükümeti zamanında cumhuriyet için yeni bir mühür yapılması gerektiğinde kullanılmıştır (Fig. 3). Eski mühürdeki kral imgesinin yerini antik bir elbise giymiş, sol elinde değnek demeti taşıyan, sağ elindeki mızrağa ise Frig tarzı bir başlık takılmış bir kadın almıştır. Mührün kabulüyle özgürlük başlığı resmen Cumhuriyet'in bir simgesi haline gelmiştir (Harden 1995:66-67).

Mızrağa geçirilen bu özgürlük başlığı bir tiranın ölümünün simgesi olarak kabul edilmekteydi. Kaynaklarda Julius Caesar'a (İ.Ö. 100-44) yapılan suikasttan sonra bir direğe geçirilen başlığın, cumhuriyetin simgesi olarak dolaştırıldığı anlatılır (Goldsworthy 2006: 509).

Peki antik dünyadan kalan bir simge olan bu özgürlük başlığı, 18. yüzyılda nasıl Fransa'da devrimin en önemli simgelerinden biri haline gelmiştir? Aslında ucu genellikle püsküllü olan bu kırmızı boneler zaten Fransa'da işçi sınıfının geleneksel giysisiydi. Bunun kölelere özgürlük simgesi olduğunu da 1792'de basılan bir Fransız gazetesi belirtmiştir. Gazetede "bizim şapkalarımızla eskilerin özgürlük boneleri arasında büyük bir benzerlik var" denmektedir. Böylece pileus, devrimin simgelerinden biri haline gelir. Bunun nedeni hem sıradan insanla bağlantılı oluşundan, hem de tiranın egemenliğinden kurtuluşun simgesi oluşundandır. Kırmızı oluşu ise pek çok nedenden ileri geliyor gibidir. Baskı altında dökülen kanlardan, devrim için dökülen kandan ayrıca Paris ile ilgili bir renk oluşundan ileri geldiği söylenebilir. Öyle ya da böyle kırmızı özgürlük başlığı, Üçüncü Meclis'in yeni "tacı" haline gelmiştir (Shilliam 1993:114-116).

Başlığın simgeselliğinin ötesinde Antik Roma'nın Özgürlük tanrıçası imgesinin de 18. yüzyılda Fransa'da hala nasıl yaşadığını açıklamak için, 1789 Devrimi'nden sonra yaygınlaşan yeni bir dinden de söz etmek gerekir. Bu yeni dinin kuruluşu Paris Komünü'nün önde gelen kişilerinden biri olan tıp doktoru Pierre-Gaspard Chaumette (1763-1794) tarafından gerçekleştirilmiştir. Vaftiz olduğunda aldığı dinsel adları değiştirip, yerine ünlü Yunan filozofunu anımsatan Anaxagoras adını alan Chaumette, 16 Ekim'de haçlarla dinsel betimlerin kaldırılmasını emretmiş, 6 Kasım'da Başpiskopos Jean-Baptiste-Joseph Gobel'in (1727-1794) sarayına giderek katolik dininden çıkmasını istemiş, Gobel direttiyse de yüzüğünü ve göğsündeki haçını vermek zorunda kalmıştı (Gaxotte 1962: 270).

10 Kasım 1793'te ise Paris'te Notre Dame Katedrali'nde ilginç bir tören yapılmıştır. O gün sabah saat onda kilisenin koro kısmında ortaya üzerine kocaman harflerle "Felsefeye" yazılmış, üstünde Yunan tarzında küçük bir tapınak olan bir dağ konulmuştur. Bu dağ, dört filozofun büstleriyle çevrelenmiştir. Bu filozoflar olasılıkla Rousseau (1712-1778), Voltaire (1694-1778), Franklin (1706-1790) ve Montesquieu' (1689-1755) dür. Altarda gerçek bir ateş yakılmıştır. Uygun bir müzik eşliğinde iki grup kız, bellerinde üç renkli kuşakları olan beyaz elbiseler içinde ellerinde meşaleler ile iki yandan görünmüşler, Akıl mihrabına saygılarını sunup, tepeye çıkmışlardır. Tam o anda tapınaktan güzel bir kadın çıkmıştır. O da beyazlar içinde olup, omuzlarına mavi bir pelerin koymuştur. Başında kırmızı başlık, sağ elinde de uzun bir mızrak tutmaktadır. Cemaat, özgürlüğe Marie Joseph Chénier (1764-1811) tarafından yazılan "...Descends, O Liberté, viens habiter ce temple /Sois la déesse des Français!..." (Aşağı in Ey Özgürlük, gel yaşa bu tapınakta, ol Fransa'nın tanrıçası) ilahisini söylemiştir. Törenden sonra Tanrıça, geçit alayı eşliğinde Ulusal Konvansiyon'a götürülmüştür. Orada halka biraz önce metropolitan kilisede Akıl'a saygı sunulduğunu ve şimdi de bu biatın Kanun Mabedi'nde yineleneyeceği söylenmiştir. Kortejin lideri başkanın önüne gelince şu anons yapılmıştır: "...Meclis Üyeleri! Tutuculuk akla geçit verdi. Bugün halk Gotik kemerler altında ilk kez büyük bir gerçeğin yankılandığını duydu. Fransızlar tek gerçek tapınmayı, özgürlüğü, akılı kutladılar... canlandırdığımız doğanın başyapıtı olan bu

imge için cansız idolleri terk ettik..." Bu törenin en ilginç yanı tanrıçanın kimliğinin Notre Dame'dayken özgürlük olmasına karşın, konvansiyonun önünde akıl tanrıçasına dönüşmesidir (Gombrich 1979: 188-189).

Böylece kilisede "özgürlük" olan figür, meclisin önünde "akıl"a dönüşmektedir. Kökü çok eski olan ve rönesansta bol bol betimlenen dinsel olanla dünyasal olanın ayrımı yerine, akıl ve özgürlüğü tek figürde birleştiren bu anlayış ilginçtir. Özgürlük ve akıl bir tanrıçanın iki yüzü olmaktadır. Özgürlük yoksa akıl da işe yaramamakta, akıl yoksa özgürlük de elde edilememektedir. Aklın ancak özgürlükle birleştiğinde tamamlandığı yolundaki bu anlayış, Aydınlanma döneminin felsefesine uygundur.

Ne var ki, çok geçmeden bu akıl dininin yerine Robespierre'in (1758-1794) "en yüksek varlığa tapınmak" olarak adlandırdığı yeni bir din, cumhuriyetin resmi dini olarak kabul edilmiştir (Mourre-Dominique 1974:235). Bu yeni din için yapılan bir törende üstüdüden yapılmış bir tanrıtanımazlık heykeli Robespierre tarafından ateşe verilmiş, heykelin içinden yanmaz bir maddeden yapılmış bir bilgelik heykeli çıkmıştı (Gaxotte 1962: 277). Böylece bu yeni dinin de aslında aklı ön planda tuttuğu söylenebilir.

Zamanla bu dinlerin üstü örtülse de akıl ve özgürlük ayrılmaz bir ikili olarak dönemin imgeleminde yer etmiştir. Delacroix'nın 1830 devrimini betimlerken, kısa süre önce gerçekleşmiş olan 1789 devriminin simgeciliğinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Zaten devrim ve alegori arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi araştıran De Baecque, 1793-95 yılları arasının alegorinin en fazla olduğu yıllar olduğunu söyler. Bu dönemde yapılmış 205 figür saptamıştır. Bunların yüzde yirmiden fazlası da Özgürlük ile ilgili betimlerdir. Bu Özgürlük figürlerinin çoğu da devrimin ruhuna uygun olarak hareket halindeyken betimlenmiştir (De Baecque 1994: 127).

1792-1804 yılları arasındaki ilk cumhuriyet döneminde yapılmış 348 Özgürlük figürünün üçte ikisi Ulusal Arşiv mühründeki klasik betimden devşirilmiştir. 1792'de tasarlanan bu mührde cepheden betimlenmiş bir kadın figürü bir elinde bir değnek demeti, öteki elinde bir özgürlük başlığı geçirilmiş bir mızrak taşımaktadır. Bu dönemde yapılan Özgürlük figürlerinin yüzde onunun tek göğsü çıplak, saçları dağınıktır. Devrim yaklaştıkça Cumhuriyet'in alegorik betimi normale dönmekte, rejimin sağlığını göstermek istercesine kendinden emin, ayakta duran bir figür betimlenmektedir. Bu dönemde yalnızca iki Özgürlük betimi cumhuriyetçilere komuta eden pozda yapılmıştır (De Baecque 1994: 136).

Böylece devrimden önceki dönemlerde statükonun sağlığını göstermek istercesine durağan yapılan özgürlük figürlerinin, devrim gerçekleştikten sonra hareketli olarak betimlendiği gözlenmektedir (Fig. 4). Delacroix'nın da elinde Fransa bayrağıyla barikatlarda ilerleyen bir özgürlük alegorisi yapması, gerçekleşmiş olan devrimin dinamik gücünü vurgular niteliktedir. Nitekim sanatçı imzasını da coşumcu kırmızı renkle yükselen bir çizgiyle atmıştır (Tükel 2005: 101).

Fig. 4 Fransa Cumhuriyet Dönemine Ait Bir Vinyet,1797

Kaynak: (De Baecque, A., "The Allegorical Image of France, 1750-1800: A Political Crisis of Representation", *Representations*, No. 47, Special Issue: National Cultures before Nationalism (Summer, 1994), s. 135)

Delacroix'nın betimlediği bu devingen özgürlük figürü saygın görümlü bir tanrıça değildir. Saçları dağınık, yalınayak, koltuk altında kıllar olan, göğsünün biri açık barikatlarda hızla ilerleyen bu figür, dönemin edebiyatıyla da bağlantılıdır. Sanatçının edebiyata duyduğu ilgiyi dile getiren pek çok anlatı vardır. Örneğin; Théophile Gautier (1811-1872), onun ressam olarak çalıştığı zaman şair gibi düşündüğünü, sanatının temelini edebiyatın kurduğunu söyler. Gautier'ye göre; Delacroix, içinden kendisine konu çıkardığı yapıtların herkese görünmeyen anlamını derin bir kavrayışla anlıyor, aldığı tipleri kendisine mal ediyor, onları kendi varlığında yaşatıyor, kalbinin kanını, sinirlerinin ürpertisini veriyor, yüzlerini koruyup, baştan aşağı yeniden yaratıyordu onları...(Gautier 1975: 119). Baudelaire (1821-1867) de sanatçıdan "ressam-şair" diye söz eder (Bennet 2011: 39). Auguste Barbier'nin (1805-1882) 19 Eylül 1830'da *Revue de Paris*'de yayınlanan *La Curée* adlı şiiri ile Delacroix'nın resmi de Gautier yüzünden hep bir arada anılagelmiştir. Bu şiirin Özgürlük ile ilgili bölümü¹ şöyledir:

"...Doğrudur Özgürlüğün bir kontes olmadığı
soylu Fauborg Saint-Germain'den
en ufak bir çığlıkta bayılan bir kadın
pudralı ve rujlu.
Göğsünü geren güçlü bir kadındır o
sert sesi ve zalim cazibesi,
bronzlaşmış cildi ve çakmak çakmak gözleriyle
yürür tetikte büyük adımlarla.
Zevk alır kanlı meydan kavgasında halkın bağrıışlarından
heyecanlı davul seslerinden
barut kokusundan, uzakta birbiri ardına çalan
kilise çanlarının ve topların gürültüsünden.
Alır sevdiklerini yalnızca halkın arasından
sunar geniş bağrını yalnızca halka
onun gibi güçlü olan ve onu kucaklamak isteyen
kanla yıkanmış kollarla..." (Pointon 1986:32).

¹ Bu şiirin Türkçe çevirisi tarafımdan yapılmıştır.

Barbier'nin şiirinde betimlediği Özgürlük figürü de Delacroix'ninki gibi kaba görünümlü, halktan bir kadındır. Saygın bir tanrıça görünümüne alışık kişilerin bu figürü yadırgaması doğaldır. Ozan Heinrich Heine (1797-1856), Delacroix'nın resmindeki Özgürlüğün tuhaf bir bileşim olduğunu söyler. Ona göre; Özgürlük, bir Phryne (kurbağa lakaplı antik Yunan fahişesi), bir balıkçı karısı ve Özgürlük tanrıçasının bileşimidir. Ona hem peripetik kadın filozofları, hem de akşamları bulvarlarda aşk arayan fahişeleri anımsatan bu sokak Venüsü'ne iki elinde birer tabanca taşıyan küçük baca temizleyicisi Küpid eşlik etmektedir (Sharp 1895: 43).

Heine ayrıca küçük bir Carlcı² ile babası arasında geçen hayali bir konuşma yazar: "...'Baba' dedi küçük Carlcı, " kırmızı şapkalı pis kadın kim?" , ' Şey belli ki' dedi üstünlük taslayan bir gülümsemeyle soylu baba küçümseyerek 'şey belli ki sevgili çocuk onun zambakların saflığı ile ortak yanı yok. O Özgürlük tanrıçasıdır'. 'Baba onun bir bluzu bile yok.' 'Gerçek bir Özgürlük tanrıçasının çocuğum genellikle bluzu olmaz ve bu yüzden temiz keten giyen bütün insanlara karşı çok serttir'..." (Sharp 1895:44-45). Böylece Özgürlük figürünü kaba ve estetik dışı bulan burjuva sanat dergilerinin bir parodisini yapmış olur (Rose 1989: 21).

Fig. 5 Anonim, Marianne Büstü, Lüksemburg Sarayı

Kaynak:(<http://alsaceocoeur.over-blog.com/2017/03/marianne-republique.html>)

Özgürlük figürünün edebiyattaki yansımalarını bir yana bırakıp, resimdeki kadına bakarsak Delacroix'nın, yalın ayak, bir göğsü açık, elinde bayrak taşıyan özgürlük figürü, hem düzeni yıkan, hem de burjuva ve işçi sınıfının kuracağı yeni düzenin cisimlendiği bir halk kadınıdır. Kadınlar gerçekte de bu devrime katılmışlardır. Komisyonun listesinde hiç ölü kadın yoktur ama 52 yaralı kadın vardır. Bunlardan biri mutfak bıçağı ile bir kraliyet muhafızıyla

² Fransa Kralı X. Charles'ı ve ardıllarını destekleyenlere verilen ad

dövüştür. Geri kalan kadınlar kaldırım taşlarını söküp, fırlatmışlar ve yaralılarla ilgilenmişlerdir (Pinkney 1964:5).

Delacroix'nın bu kadın figürünü Anne-Charlotte D. adlı gerçek bir kızdan esinlendiği de düşünülmüştür. Yoksul bir çamaşırcı olan bu kız 27 Temmuz'da üzerinde yalnızca bir jüpon olduğu halde sokaklarda savaşı küçük kardeşi Antoine'ı aramaya çıkmış, onun çıplak cesedini bulunca on kurşun deliği saymış ve öldürebildiği kadar İsviçreli muhafız öldürmeye yemin etmiş, dokuz tanesini öldürüp son kurşunla da kendi canını almıştır (Pointon 1986:29).

Böylece Delacroix'nın betimlediği özgürlük figüründe alegori, edebiyat ve gerçek iç içe geçmiştir. 1789 devriminin özgürlük tanrıçası, Barbieri'nin şiirindeki güçlü kadın imgesi, devrimci Anne-Charlotte hepsi bir ve aynı kişidir. Resmin etkileyici gücü de bu çok anlamlı simgeden gelmektedir.

Fig.6 Brigitte Bardot Marianne Büstüyle, Fotoğraf

Kaynak: (<https://i.pinimg.com/736x/e4/1e/18/e41e181ddf9221b26ae7031373a252b6.jpg>)

Delacroix'nın betimlediği bu güçlü Özgürlük figürünün etkileri hem Fransa'da hem de dünyanın pek çok yerinde gözlenebilir. Fransa'da bu figür Üçüncü Cumhuriyet döneminde (1870-1940) "Marianne" diye adlandırılan Fransa simgesine dönüşmüştür (Shilliam 1993:126). Bu adın Fransa'da sık rastlanan Marie ve Anne adlarının bileşiminden oluştuğu söylenir. Fransa'da belediye salonları gibi kamuya açık yerlerde hala rastlanılan Marianne büstleri (Fig.5) için dönemin ünlü kadın sanatçıları Brigitte Bardot (Fig. 6), Mireille Mathieu, Catherine Deneuve, Laetitia Casta, Sophie Marceau seçilen yüzler olmuşlardır (Ingram 2001:1155). Bu figürden esinlenen ve 1871'de Fransız heykeltıraş Auguste Bartholdi (1834-1904) tarafından yapılan New York'taki Özgürlük heykeli (R. 6) de

Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne armağanıdır³. Amerikalı besteci George Antheil (1900-1959) bu resmin esiniyle 6 no.lu senfonisini bestelemiştir⁴. Bizde ise Zeki Faik İzer'in 1933 tarihli "İnkılap Yolunda" adlı resmi (R. 7), Atatürk ve devrimlerinin bu tabloya uyarlanmış halidir⁵.

Fig. 7 Jean- Charles Bartholdi, Özgürlük Heykeli, 1875, New York
(http://digitalcommons.providence.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1083&context=art_journal)

³ (Çevrimiçi) <http://www.nps.gov/stli/historyculture/the-french-connection.htm> (3 Ağustos 2017)

⁴ (Çevrimiçi) <http://www.classical.net/music/recs/reviews/c/cpo99604a.php> (3 Ağustos 2017)

⁵ (Çevrimiçi) <http://www.altust.org/2013/06/devrimi-kopyalamak-zeki-faik-izer-ve-delacroix/> (3 Ağustos 2017)

Fig. 8 Zeki Faik İzer, İnkılap Yolunda, 1933, Tuval Üzerine Yağlıboya, 176.5x237 cm., MSGSÜ Resim Heykel Müzesi, İstanbul. Kaynak: (<http://kulturservisi.com/p/tavanarasi-ressamlari>)

Burjuva Figürünün Alegori, Gerçeklik ve Edebiyat ile Bağlantısı

Resmin sol tarafında elinde tüfele betimlenmiş figürün silindir şapkası yüzünden devrime katılan burjuva sınıfını temsil ettiği söylenegelmiştir. Oysa gerçekte bu tipte şapkalar o dönemde çalışan kesim tarafından da giyiliyordu (Burke 2001: 62). Dolayısıyla bu figürün bir burjuva veya bir memur olduğu düşünülebilir (Fig. 9).

19. yüzyıl sonuna doğru bu figürün devrime aktif olarak katılmış bir cumhuriyetçi olan yazar ve politikacı Le Figaro Gazetesi'nin kurucularından Etienne Arago (1802-1892) (Fig. 10) olduğu düşünülmüştür. Günümüzde bu kimlik kesin olarak kabul görmektedir (Head 2006:98). Ancak bu figürle ilgili olarak ortaya atılan çarpıcı bir iddia onun Delacroix'nın kendi portresi olduğudur (Fig. 11). Bu iddianın sahibi ünlü yazar Alexander Dumas'dır (1802-1870). Delacroix'nın da zamanında karşı çıkmadığı bu iddia, savaş alanındaki kahramanlığın, sanata ve sanatçıya aktarımını gösterdiği için önemlidir. Sanatçının bir tüfek taşıyıcı olarak Özgürlük'ün yanında yer alması, savaş alanı ile tuvali, fırça ile tüfeği ve sanatçı ile savaşıyı kıyaslar. Böylece resim, geleneksel bir okumayla Özgürlük'ün ardından giden sanatçıyı göstermektedir. Ancak Özgürlük figürünün merkeziliği ve temsil edici duruşu başka bir okumayı daha önermektedir: O, sanatçının bir kopyası, üst benliğidir (Head 2006: 99). Bu figürle bağlantılı olarak Delacroix'nın politik tutumunun sorgulandığı görülür. Araştırmacı Abrash, Delacroix'nın bu resmi yapmadaki amacının politik ideallerinden çok, romantik bir hevesten kaynaklandığı düşüncesindedir. Buna kanıt olarak da Delacroix'nın erkek kardeşine yazdığı bir mektupta " *...Modern bir konuyu ele aldım, barikatlarda bir sahne...*" demesini gösterir (Abrash 1975:562). Oysa mektubun devamında Delacroix " *...ülkem için dövüşemediysem de en azından onun için resim yapacağım...*" (Head 2006: 98) der.

Fig. 9 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0f/Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_Liberty_Leading_the_People_%28detail%29_-_WGA6179.jpg)

Delacroix, yeğeni Charles Verinac'a yazdığı bir mektupta da "*...Benim gibi sıradan bir yaya, süpürge sopalarına bağlı demir parçalarıyla düşmanın üstüne yürüyen anlık kahramanlarla aynı düzeyde, bir mermiye hedefolma riskine girdi...*" der (Lee 2004:678). Böylece eylemcileri kahraman, kendisini sıradan biri olarak niteler.

Fig. 10 Etienne Arago, Fotoğraf

Kaynak: (https://www.wikiwand.com/en/%C3%89tienne_Arago)

Ancak bazı araştırmacıların sanatçının bu politik tutumunu göz ardı etmeye çalıştıkları gözlenir. Nitekim, Delacroix'nın önceleri bir "devrimci" iken sonra "renkçi" diye anılmasına dikkati çeken Mainardi, sanatçının sanatının depolitize edilmeye çalışıldığını belirtir. Bununla ilgili ilginç bir anekdot da aktarır. Gautier, bu depolitize edilmiş Delacroix'ya öyle övgüler düzmüştür ki, sanatçının arkadaşlarından biri bu kadar övülen birinin ancak ölmüş ve gömülmüş olabileceğini düşünüp, onun öldüğünü sanmıştır. Burada ölüme yapılan gönderme anlamlıdır. Pek çok eleştirmen 1855 sergisinin bir mezarlık olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla ölen ve gömülen sanatın çağdaş politik canlılığıdır, sanat bundan böyle artık müzelere hapsolmuştur (Mainardi 1985: 15).

Fig. 11 Eugene Delacroix, fotoğraf

Kaynak: (<http://www.ressamlar.gen.tr/eugene-delacroix-kimdir-hayati-biyografisi/>)

Dönemin politikayla aktif olarak ilgilenen sanatçıların aksine Delacroix, politikada aktif bir rol üstlenmemiştir. Ancak günlüklerinde toplumsal ve politik dünyaya derin bir ilgi görülür. 1830'dan sonra burjuva monarşisinin başlıca destekçilerinin yüce umutlarını beceriksizce kırmasından sonra ise sanatçı, tüm politik entrikalardan şüphe duyar hale gelmiş ve hatta dostu George Sand'ı insanlı sempatisi nedeniyle eleştirmiştir (Pelles 1962: 131).

28 Mayıs 1848'de George Sand'a yazdığı bir mektupta "*...Malo periculosum libertatem quam quietum servitium. Latince'de 'Tehlike içinde yaşanan özgürlüğü huzurlu bir esarete yeğlerim' anlamına geliyor ama heyhat, ben bunun tersi bir görüşe vardım. Her şeyden önce huzur içinde seyahat edebilmek, düşünebilmek, en önemlisi de istediğinde yiyebilmek ve politik kışkırtmaların dikkate almadığı pek çok avantajları içeren, savaşın batağında kazanılmış özgürlüğün hiç de gerçek özgürlük olmadığını hissettiğimden...*" demektedir (Damisch-Miller 1980: 35).

Sanatçının sonradan yaşadığı düş kırıklığının sonradan onu bir ölçüde pasifize ettiği anlaşılacakla birlikte resmin yapıldığı dönemde onu özgürlüğün yanında ilerleyen bir devrimci olarak nitelendirebiliriz.

Silindir şapkalı adamın sanatçının portresi olduğu iddiasını bir yana bırakırsak simgelediği burjuva kesiminin bu devrimdeki rolü, araştırmacı Pinkney tarafından ele alınmıştır. Ona göre; 1830 devrimini gerçekleştiren halk kalabalığı 1789 devrimindeki kalabalığın benzeridir. Bunlar sermayelerini, umutlarını, tasarruflarını yitirenler değildi. İş sahibi, meslek sahibi ya da kamu görevlisi olan orta sınıftan olanların sayısı fazlaydı. 211 ölünün yanı sıra 1327 yaralı ve diğer direnişçilerden olup, sonradan tazminat alanlara bakıldığında 300'den biraz fazlası işçi ve hizmetçi, 85'i meslek sahibi, 54'ü esnaf, neredeyse 1000 kadarı ise zanaatkar ve kalifiye işçiydi. 126 marangoz, 118 taş ustası, 94 ayakkabıcı, 57 çilingir, 31 kuyumcu, 28 matbaacı ve 27 terzi vardı (Pinkney 1964:3). Komisyonun ölü listesinde bir doktor, bir öğretmen vardı, hiç bankacı, avukat, yayıncı, gazeteci yoktu. Ölen burjuvalardan bir tüccar ise penceresinde vurulmuştu. Bir başka listede ise yaralılar arasında dört doktor, bir avukat ve sekiz öğretmenin belirtilmesine karşılık hiç gazeteci veya yayıncı yoktur. Böylece Pinkney'e göre; barikattaki silindir şapkalı burjuva figürünün varlığı kuşkuludur (Pinkney 1964:5).

Hadjinicolau ise "devrimi yapan halk kimdi?" sorusunun ötesine geçip, halkın tanımını araştırır, 1830 devrimi öncesindeki "halk" düşüncesinin burjuva, köylü ve çalışan sınıfı kapsadığını, toprağı olmayan köylüler, işçiler ve sanatçıları içine almadığını söyler. Sonra Temmuz devrimini kimin yaptığını sorgular. Ona göre; bu sorunun yanıtı yine Barbier'nin La Curée şiirinde⁶ gizlidir:

*"...Üç renkli bayrağın altındaki tüm bu güzel çocuklara gelince
güzel ketenler, sık fraklar
içindeki o adamlar, o kadınlar
Gand Bulvarı'nın o kahramanları
neredeydiler, kurşunlar atılırken
ve kılıçlar çekilmişken
ulu ayak takımı ve kutsanmış aşâğılık halk tabakası
ölümsüzlüğe koşarken
tüm Paris karmakarışıkken?
Bu beyler tir tir titriyorlardı
renkleri solmuş, korkudan terlemiş ve elleriyle kulaklarını kapatmış
bir perdenin arkasında çömelmişlerdi..."* (Hadjinicolau 1979: 13-14).

⁶ Şiirin bu bölümü tarafımdan Türkçe'ye çevrilmiştir

Barbieri'nin şiirinde orta ve üst sınıf burjuvalar korkuyla saklanmışken, devrime katılanlar Pinkney'e göre; esnaf, zanaatkar, dükkancı ve çalışan kesimdi (Pinkney 1964: 16). Böylece silindir şapkalı, boyun bağı takan figürün gerçekte çalışan kesimden biri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu figür de tıpkı Özgürlük figürü gibi alegori, edebiyat ve gerçeklik ile sıkı sıkıya bağlantılıdır.

Fig. 12 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
Kaynak : (<https://www.artble.com/imgs/b/d/4/134968/530556.jpg>)

Sokak Çocuğu Figürünün Alegori, Gerçeklik ve Edebiyat ile Bağlantısı

Resimde Özgürlük figürünün yanında yer alan iki elinde pistol taşıyan çocuğun ise sokak çocuklarını simgelediği söylenmiştir. Nitekim 1832'de bir polis şefi, barikatlara ilk taşı taşıyan, direnişin ön safında yer alanların evsiz sokak çocukları olduğunu yazmıştır. Kayıtlara göre; biri 12 ötekileri 14 yaşında olan üç çocuk ölmüştür. Bunlardan 12 yaşındaki babasına fişek taşırken öldürülmüştür. Yaralılar arasında ise ikisi sekiz yaşında, biri on yaşında yaşları 12 ile 15 arasında olan 16 çocuk ile toplam 19 çocuğun adı geçmektedir (Pinkney 1964:6).

Ancak resimdeki çocuğun başındaki berenin Sorbonne öğrencilerinin giydiği bir "faluche" olduğu (Bellos 1998: 15), bu siyah kadife berelerin isyan simgesi olduğu bilinir⁷. Çapraz asılı askeri çantası ve başında beresiyle bu çocuğu, bulduklarını giymiş bir sokak çocuğu olarak niteleyebiliriz. Nitekim ön plandaki cesetlerden birinin pantolonu yoktur (Fig. 12). Pantolonunu birisinin aldığı düşünörececek bir ayrıntı da tek ayağında kalan çoraptır, pantolonu aceleyle çıkaran kişi çorabın tekinin de çıkmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Öte yandan bu figür "sans culottes" denilen devrimcilere de bir göndermedir. 1789 Devrimi'nde aristokrat ve burjuvaların giydiği dizde biten kısa pantolon ve ipek çorap yerine uzun pantolon giyen işçi ve çalışan kesim "külotsuzlar" diye anılmaya başlanmıştır⁸.

Resimdeki sokak çocuğu karakteri ise 30 yıl kadar sonra edebiyatta çok tanınmış bir karaktere dönüşecektir: Victor Hugo (1802-1885) onu Sefiller romanındaki Gavroche yapacaktır. Böylece bu resmin Barbieri'nin şiirindeki Özgürlük ile başlayan edebiyatla ilişkisi, başka bir boyutta sürer. Bu kez resim, bir edebi kahramana esin kaynağı olur.

Fig. 12 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
Kaynak: (<https://www.artble.com/imgs/b/d/4/134968/939811.jpg>)

⁷ (Çevrimiçi) <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/july-28-liberty-leading-people> (10.7.2017)

⁸ (Çevrimiçi) <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/522646/sansculotte> (10.7.2017)

Resimdeki Diğer Direnişçi Figürlerinin Gerçeklik ve Simgeselliği

Resimdeki bir diğer genç ise sol tarafta gözlerini iri iri açmış, bir elinde kılıç öteki eliyle kaldırım taşlarını tutan, başında hafif piyadelerin giydiği türden bir şapka olan figürdür. Özgürlük figürünün arkasında da Ecole Polytechnique'in şapkasını giymiş bir genç görülür. Bu okulun öğrencileri 1830 devriminde aktif olarak yer almışlardır⁹. Böylece sokak çocuğu ya da öğrenci olarak direnişe katılan gençlerin bu resimde unutulmadığını söyleyebiliriz.

Silindir şapkalı figürün yanındaki beresinde beyaz kralcı kokardı ve kırmızı liberal kurdelesini taşıyan, elinde süvari kılıcı taşıyan figür ise önlüğü ve denizci pantolonundan anlaşıldığına göre bir fabrika işçisidir (Fig. 13). Belindeki kuşakta da bir pistol taşımaktadır. Bu kuşak Cholet mendilini akla getirmektedir. Efsaneye göre 1789 devrimi sonrasında Vendée savaşı sırasında kral yanlısı olan kentlin yöneticileri şapkalarında IV. Henri'nin miğferinin, monarşinin ve zaferlerinin işareti olarak üç Cholet mendili taşımış, ancak yedi ay sonra durum değişmiş, Vendée halkı galip gelmiş ve bu kez onlar mendilleri başlarına takmışlar ancak mavi olanları değil, kırmızı olanları yeğlemişler. Kırmızı üzerine beyaz çizgili olan bu mendiller, devrimcilerin kanını, beyaz çizgiler onlara uzun süre direnen devrim karşıtlarını simgeler¹⁰. Böylece bu mendili beline bağlayan işçi figürünün de 1789 Devrimi'ne, halkın zaferine bir gönderme olduğu düşünülebilir.

Fig. 13 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
Kaynak: (<https://www.artble.com/imgs/b/d/4/134968/213342.jpg>)

Özgürlük figürünün önünde diz çökmüş yaralı adam ise giysilerinden anlaşıldığı üzere Paris'e geçici olarak çalışmaya gelen bir işçidir (Fig. 14). Beyaz gömleği, kırmızı kuşağı ve mavi ceketi Fransa bayrağını anımsatır¹¹. Delacroix bu bayrağı ve onun renklerini resimde

⁹ (Çevrimiçi) <http://www.polytechnique.edu/home/about-ecole-polytechnique/history-and-heritage/the-major-periods/the-major-periods-in-the-school-history--23923.kjsp?RH=1262193092595&RF=1262193092595> (31 Temmuz 2014)

¹⁰ (Çevrimiçi) <http://otcholeteng.images-creations.fr/content.cfm?id=350> (31 Temmuz 2014)

¹¹ (Çevrimiçi) <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/july-28-liberty-leading-people> (10.7.2017)

tekrarlamıştır. Sağda arka planda Notre Dame'ın kulesinde bir Fransız bayrağı dalgalanmaktadır. Bu bayrak da 1789 Devrimi'nin bir anıştırmasıdır. 15 Şubat 1794'te resmen kabul edilen bu bayrağın direğe yakın kısmının lacivert olmasını ressam Jacques Louis David önermiştir. Kırmızı ve lacivert Paris'in renkleridir¹². Cumhuriyetin ardından yine beyaz bayrağa dönüş olmuş, ancak 1830 Devrimi'nden sonra yeniden üç renkli bayrak kullanılmıştır. Bu bayrağı ve bayrağın renklerini resimde kullanan Delacroix, devrimci ve cumhuriyetçi bir mesaj vermektedir.

Fig. 14 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
Kaynak: (<https://www.artble.com/imgs/b/d/4/134968/703042.jpg>)

Yerdeki cesetlerden biri yakası kırmızı süslemeli gri-mavi üniforması ve sorguçlu şapkasıyla bir İsviçreli muhafızdır (Fig. 15). Beyaz apoletli, göğüs zırhıyla yüzü koyun yatan öteki cesedin ise beline kadar olan kısmı gösterilmiştir. Papanın da muhafızı olan bu İsviçreli subaylar, 1453'ten beri Fransa krallarının hizmetindeydiler¹³. İlk Fransız Devrimi sonrasında 1792'de sarayı koruyan 900 İsviçreli muhafız, kralın ateşkes emri vermesiyle öldürülmüştü (Mourre-Dominique 1974 : 224). Temmuz Devrimi'nde ise bu olayı anımsayan çoğu muhafız geri çekilmiş, kalabalığa karışıp, ortadan kaybolmuştu¹⁴. Delacroix, yerdeki asker cesetleriyle tarihe katliam olarak geçen bu olayı anımsattığı kadar, halkın önünde askeri gücün duramayacağını da vurgulamaktadır.

¹² (Çevrimiçi) <http://www.france.fr/en/institutions-and-values/french-flag.html> (31 Temmuz 2014)

¹³(Çevrimiçi)http://www.vatican.va/roman_curia/swiss_guard/swissguard/storia_en.htm (3 Ağustos 2017)

¹⁴ (Çevrimiçi)<http://www.statemaster.com/encyclopedia/Swiss-Guard> (3 Ağustos 2017)

Fig. 15 Eugène Delacroix, Halka Önderlik Eden Özgürlük, detay
Kaynak: (<https://www.artble.com/imgs/b/d/4/134968/862158.jpg>)

Yeni kral, resmi 3000 franka satın almış ama herhalde halkın, kralların iktidarına son verebileceğini gösteren bu resimden ürkütüğünden hiç sergilememiştir. Resim, 1863'te Lüksemburg Müzesi'ne, 1874'te Louvre'a verilmiştir¹⁵.

Resimdeki figürler tek tek incelendiğinde alegori, edebiyat ve gerçekliğin içiçe geçtiği gözlenmektedir. Özellikle Özgürlük figürü hem 1789 devriminin özgürlük tanrıçasını, hem Barbieri'nin şiirindeki güçlü kadın imgesini, hem de devrime gerçekten katılan Anne-Charlotte gibi kadınları temsil etmektedir. Burjuva sınıfını alegorize eden figür ise hem sanatçının örtük portresi hem dönemin etkin kişilerinden biri olan Etienne Arago'dur. Ama aynı zamanda Barbieri'nin La Curée şiirinde belirtildiği gibi devrime katılan çalışan kesimi simgelemektedir. Resimdeki sokak çocuğu figürü ise hem devrime katılan çocukları ve gençleri simgelemekte hem de bir edebi karaktere kaynaklık etmektedir. Diğer direnişçi figürleri ise devrime katılan işçi sınıfını ve öğrencileri temsil etmektedir. Bunların giysilerindeki çeşitli simgeler onlar hakkında bilgi vermektedir. Böylece resmin tümünün yoğun bir simgesellik taşıdığı görülür. Öyle ki, resmin kendisi zamanla bir simgeye dönüşmüş, "devrimin simgesi" haline gelmiştir. Bu çok yönlü ve yoğun simgeselliği onun başka halklara da esin kaynağı olmasını sağlamış, ülkemizde bile benzerinin yapılmasına yol açmıştır.

¹⁵ (Çevrimiçi) <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/july-28-liberty-leading-people> (10.7.2017)

KAYNAKLAR

- Abrash 1975. "Use and Misuse of Historical Art", *The History Teacher*, 8 (4): 557-572.
- Bellos 1998. "In the Mind's Eye: The Meanings of Liberty guiding the People", *The Process of Art: Essays on Nineteenth-Century French Literature, Music and Painting in Honour of Alain Raitt*, Oxford, Clarendon Press, 11-14.
- Bennet 2011. "Reconsiderations Baudelaire's dark mirror", *The New Criterion*, 39-41.
- Burke 2001. *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*, New York, Cornell University Press
- Damisch-Miller 1980. "Reading Delacroix's "Journal"", *October*, 15: 16-39.
- De Baecque 1994. "The Allegorical Image of France, 1750-1800: A Political Crisis of Representation", *Representations*, Special Issue: National Cultures before Nationalism, 47: 111-143.
- Erhat 1978. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Gautier 1975. *Romantizmin Tarihi*, Çev. Necdet Bingöl, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Gaxotte 1962. *Fransız İhtilali Tarihi*, Çev. S. Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları
- Goldsworthy 2006. *Caesar Life of A Colossus*, New Haven, Yale University Press
- Gombrich 1979. "The Dream of Reason: Symbolism of The French Revolution", *Journal for Eighteenth Century Studies*, 2 (3): 187-205.
- Harden 1995. "Liberty Caps and Liberty Trees", *Past & Present*, 146: 66-102.
- Hadjinicolau 1979. "La liberté guidant le peuple" de Delacroix devant son premier public", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 28: 3-26.
- Head 2006. "Beethoven Heroine: A Female Allegory of Music and Authorship in Egmont", *19th-Century Music*, 30 (2): 97-132
- Lee 2004. "Liberty Leading The People", *Encyclopedia of Romantic Era 1760-1850*, Ed. Christopher Murray, Fitzroy Dearborn, 2: 678-679.
- Mainardi 1985. "The Political Origins of Modernism", *Art Journal*, 45, (1): 11-17
- Mourre-Dominique 1974. *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, İstanbul, Cem Yayinevi.
- Pelles 1962. "The Image of Artist", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 21 (2): 119-137
- Pinkney 1964. "The Crowd in the French Revolution of 1830", *The American Historical Review*, 70 (1): 1-17
- Pointon 1986. "Liberty on the Barricades: Politics, Power and the Erotic in Delacroix", S. Reynolds, ed., *Women, State and Revolution in Europe 1790-1986*, Harvester Press, 25-43.
- Rose 1989. *Marx's Lost Aesthetic: Karl Marx and the Visual Arts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sharp 1895. *Heine in Art and Letters*, London, Walter Scott Ltd.
- Shilliam 1993. "Cocarde Nationales and Bonnets Rouges": Symbolic Headdresses of the French Revolution", *Journal of the Museum of Fine Arts*, Boston, 5: 104-131

Tükel 2005. "David ve Delacroix:"Devrimin Görsel Yapısı"", *Arredamento Mimarlık*, 4: 100-102

İnternet Kaynakları

(Çevrimiçi) <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/july-28-liberty-leading-people> (10.7.2017)

(Çevrimiçi) <http://www.france.fr/en/institutions-and-values/french-flag.html> (31.7.2014)

(Çevrimiçi) <http://otcholeteng.images-creations.fr/content.cfm?id=350> (31.7.2014)

(Çevrimiçi) <http://www.polytechnique.edu/home/about-ecole-polytechnique/history-and-heritage/the-major-periods/the-major-periods-in-the-school-history--23923.kjsp?RH=1262193092595&RF=1262193092595> (31.7.2014)

(Çevrimiçi) <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/522646/sansculotte> (10.7.2017)

(Çevrimiçi) <http://www.france.fr/en/institutions-and-values/marianne.html> (3.8.2014)

(Çevrimiçi) <http://www.nps.gov/stli/historyculture/the-french-connection.htm> (3.8.2017)

(Çevrimiçi) <http://www.classical.net/music/recs/reviews/c/cpo99604a.php> (3.8.2017)

(Çevrimiçi) <http://www.altust.org/2013/06/devrimi-kopyalamak-zeki-faik-izer-ve-delacroix/>(3.8.2017)

(Çevrimiçi) http://www.vatican.va/roman_curia/swiss_guard/swissguard/storia_en.htm (3 Ağustos 2014)

(Çevrimiçi) <http://www.statemaster.com/encyclopedia/Swiss-Guard> (3 Ağustos 2017)